17. Piesha I. (2019). Uchast' molodi u pryynyatti rishen' [Participation of Young People in Decision-Making]. *Molodizhna polityka ta molodizhna robota: materialy III mizhrehionalnoi nauk.-prakt. konf., 14 hrudnia 2018 r., m. Dnipro* [Youth Policy and Youth Work: Proceedings of the 3rd Interregional Scientific and Practical Conference. December 14, 2018, Dnipro] / ed. Ye.I. Borodin. Dnipro: National Academy of State Administration, Dnipro Regional Institute of State Administration. 57 p. (in Ukrainian).
18. Prosina O. (2019). Vykhovannya «pochuttyam kordonu»: novyy aspekt u patriotychnomu vykhovanni [Education by the "Sense of Border": A New Aspect in Patriotic Education]. *Metodyst* [Methodist]. No. 10 (94). Pp. 4–11. (in Ukrainian).
19. Reznik Yu.M. (2012). Postgrazhdanskaya obshchestvennost': ponyatiye i perspektivy stanovleniya [Post-Civil Society: Concept and Prospects of Its Formation]. *Gumanitarnyi vektor* [Humanitarian Vector]. No. 3 (31). Pp. 63–71. (in Russian).
20. Shaihorods'kyi Yu. (2013). Hromadyans'ke suspil'stvo v Ukrayini: chynnyky y osoblyvosti formuvannya [Civil Society in Ukraine: Factors and Features of Its Formation]. *Suchasna ukrains'ka polityka* [Modern Ukrainian Politics]. Issue 28. Kyiv: Center for Social Communications. Pp. 323–334. (in Ukrainian).
21. Shepeliev M. (2013). Hlobal'ne hromadyans'ke suspil'stvo yak kontsept i sotsial'na real'nist' [Global Civil Society as a Concept and Social Reality]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny* [Bulletin of Lviv University. Series: International Relations]. Issue 3. Pp. 25–38. (in Ukrainian).
22. Bull H. (1966). International Theory: The Case of a Classical Approach. *World Politics*. No. 3 (18). Pp. 361–377. (in English).
23. Buyskykh J. (2019). In Pursuit of Healing and Memories: Cross-Border Ukrainian Pilgrimage to Polish Shrine. *Journal of Global Catholicism*. Vol. 3. Issue 1. Article 4. Pp. 64–98. (in English).
24. Matei S.A. (2011). Virtual Sociability: From Community to Communitas. *Indianapolis / B.C. Britt* (Ed). Indiana: Inter Academic Press. 152 p. (in English).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.4>
УДК 13+122

Юлія Бродецька

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ORCID: 0000-0001-9186-0767
Email: yuliyabrod@gmail.com

БУТТЯ ЛЮДИНИ: МЕТАФІЗИЧНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОЇ ЕСЕНЦІЇ

Анотація. Аналіз статті зосереджено на розгляді есенціальності людської природи, тобто тих основ індивідуального розвитку, що безпосередньо впливають на формування буття людини й соціуму. У якості останніх, мова йде про духовну природу особистості та ті етичні універсалії, що впливають на неї – духовні знання. Саме душею людина як мікрокосм зосереджує у собі усі елементи й проявляє усі властивості «великого світу». І саме інтеріоризація духовного знання в досвід людини формує чесноти – діяльність, що творить благо в світ. Зокрема, підкреслюється, що гармонія душі та тіла, впорядкованість їх зв'язку, що формується під впливом «цільного знання», й відтворює монолітність, цілісність людської особистості, забезпечує її душевне та фізичне здоров'я. І навпаки, порушення зазначеного балансу веде безпосередньо до втрати життєдайного зв'язку між вітальною духовною та фізіологічною засадами людської природи, спричинює руйнування, розщеплення особистості, її духовну та фізичну деградацію.

У зв'язку з цим, виявлено, що можливістю гармонійного розвитку людини є зцілення, тобто «відтворення монолітності духовно-фізіологічної природи», яка досягається лише за відповідності особистості умовам цілісності вищого, трансцендентного порядку – духовним законам, що забезпечують засади й потенціал розвитку людського спів-буття. Отже, дослідження значення й впливу духовного знання на життя людини, дає можливість зазначити, що жодне матеріалістичне знання, спрямоване на розвиток технологічного, економічного прогресу, не здатне вирішити її екзистенційних проблем. Відновити той природний (у сенсі заданий) стан гармонії, здоров'я душі й тіла, здатні лише ті знання, що задовольняють есенціальні потреби особистості, прагнення душі, що несуть у собі цінності, розуміння самої суті людського життя.

Ключові слова: душа, духовні знання, спів-буття, етичні універсалії, добро, зло, пізнання.

HUMAN BEING: METAPHYSICAL FUNDAMENTALS OF HUMAN ESSENCE

Abstract. *The analysis of the article focuses on the consideration of the essentiality of human nature. We are talking about the foundations of individual development that directly affect the formation of human existence and society. As the above aspects are considered the spiritual nature of the individual and the ethical universals that affect it - spiritual knowledge. It is with the soul that man as a microcosm concentrates in himself all the elements and manifests all the properties of the "great world". And it is the internalization of spiritual knowledge in the human experience that forms virtues - activities that create good in the world. In particular, it is emphasized that the harmony of soul and body, the orderliness of their relationship, is formed directly under the influence of "whole knowledge". This is what reproduces the monolithicity, the integrity of the human personality, ensures its mental and physical health. Conversely, the violation of this balance leads directly to the loss of the vital connection between the spiritual and physiological principles of human nature, causes the destruction, splitting of the individual, his spiritual and physical degradation.*

In this regard, it was found that the possibility of harmonious human development is healing, that is "reproduction of the monolithic nature of the spiritual and physiological nature." It is achieved only when the individual conforms to the conditions of the integrity of the higher, transcendent order - the spiritual laws. The latter provide the principles and potential for the development of human coexistence. Thus, the study of the meaning and influence of spiritual knowledge on human life, makes it possible to note that no materialist knowledge aimed at the development of technological and economic progress is able to solve its existential problems. Only the knowledge that satisfies the essential needs of the individual, the aspirations of the soul, which carry values, and the understanding of the very essence of human life are able to restore that natural (in the sense given) state of harmony, health of soul and body.

Keywords: *soul, spiritual knowledge, co-existence, ethical universals, good, evil, cognition.*

Постановка проблеми. Людське буття, що в різні історичні моменти набуває різного дослідницького статусу, то розчиняється у Всесвіті, то претендує на роль того, хто підкорює власному розуму саме буття, насправді, потребує свого відкриття, рефлексії та спостереження. Що складає ту внутрішню силу, ту енергію, яка перетворює людину у активного творчого рушія історії, культури, і що змушує цю ж саму людину набувати характеру інертної маси, споживача? Саме з огляду цих, з одного боку, глобальних філософських питань, що перетворюються, з іншого, – в конкретні буденні проблеми, й вимагає свого дослідження есенціальної природи людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба зазначити, що «таємниця» людського буття закладає широке поле для філософської інтуїції. Починаючи з античної традиції Сократа, Платона та закінчуючи представниками сучасної філософії (Г. Марсель, М. Бубер, Е. Фромм, М. Хайдеггер тощо), питання потенцій природи особистості, її іманентної трансцендентному порядку природи, знову й знову звертає на себе дослідницьку увагу. Сучасний філософський аналіз ставить перед собою мету – вийти за рамки раціоналістичного формату розуміння людини, заглянути безпосередньо в саме «серце» людяності. Дане дослідження у цьому сенсі не є виключенням, тому у якості **мети зазначеної статті** виступає з'ясування есенціальних засад людської природи, її іманентності, взаємопов'язаності з буттям, його онтологічною природою.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає дослідник Д. Щедровицький у своїй роботі «Нефеш-

терапія», будова людського організму відповідає будові всесвіту, а саме, принципи та етапи створення всесвіту відображаються і проявляються у будові та функціях душі і тіла людини. Людина як мікрокосм зосереджує у собі усі елементи й проявляє усі властивості «великого світу» [6]. У цій своїй «тотожності» вона постає не просто одним з елементів, а квінтесенцією світобудови. Тобто, з одного боку, унікальним витвором Вищого мистецтва, а з іншого – невід'ємною частиною оточуючого її світу, у якому все пов'язано, організовано, впорядковано певним заданим чином. Це світ, де єдина влада – це влада Вищого духовного закону, якому підпорядковується все живе, все, що має есенцію життя – має душу. Саме тому людина як вищий прояв Божественної творчості, як витвір сакрального мистецтва, свою причасність до встановленого порядку відчуває власною душею, дарованою їй для життя.

Генеza лінгвістичної традиції слова «душа» розкривається у текстах Старого Заповіту у значенні поняття «нефеш» (івр. נֶפֶשׁ), яке тлумачиться як «(дихання) життя» чи «душа» (людей (та тварин) як життєва сила, тобто «נֶפֶשׁ חַיָּה» – «душа жива»). Так, у Книзі Буття так названа сама людина (у текстах Біблії це слово часто так і перекладається – «людина», що ожила після того, як у її фізичне тіло, утворене з елементів землі, ввійшло дихання життя) [див., наприклад: Бут. 14:21; Чис. 5:6; Втор. 10:22]. Отже, акцентується, що мова не йде про якусь частину людини (якийсь з її життєвих органів), «нефеш» це і є сама людина, душа якої знаходиться

у її крові, і складає есенцію, тобто життєву силу її тіла, есенцію її людської природи¹.

Природа *нефеш* безпосередньо пов'язана з п'ятьма фізичними чуттями людини (слух, зір, дотик, нюх, смак), що розвиваються у кожної людини з моменту її народження. Отже, *нефеш* являє собою вітальну, духовну енергію існування людини, яка дає життя і підтримує фізичне тіло. Більше того, *нефеш* – це вмістилище *руаха*, тобто «розумної» душі, призначене для взаємодії з матерією². Таким чином, підкреслюється цілісність взаємодії душі та тіла, як єдиної структурованої організації людської природи. Баланс душі та тіла, гармонія й впорядкованість їх зв'язку, й відтворює монолітність, цілісність людської особистості, забезпечує її душевне та фізичне здоров'я. І навпаки, порушення зазначеного балансу веде безпосередньо до втрати життєдайного зв'язку між вітальною духовною та фізіологічною засадами людської природи, спричинює руйнування, розщеплення особистості, її духовну і фізичну деградацію.

Тому основним завданням людини, можливістю її гармонійного розвитку є зцілення, тобто «*відтворення монолітності духовно-фізіологічної природи*», яка досягається лише за відповідності особистості умовам цілісності вищого, трансцендентного порядку – духовним законам, що забезпечують засади й потенціал розвитку людського спів-буття. «Господній Закон досконалий, він зміцнює душу» [1, Пс.19:8].

Сама природа духовних законів, законів людського буття, не може включати у себе те, що здатне загрожувати життю. Оскільки відповідає принципам його розвитку – творчості, любові, гармонії, тобто наділене здатністю сповнювати, задовольняти потреби людської душі, бути благом для неї. Саме тому свого часу, ототожнюючи благо, знання і чесноти, Сократ заявляє, що є тільки одне благо – знання (*agathon*) й тільки одне зло (*kakon*) – невігластво. Тільки знання дозволяє людині розумно використовувати засоби, якими вона наділена (наприклад, багатство і здоров'я самі по собі – ні добро, ні зло, вони стають тим або іншим від знання або неучтва).

Проте мова йде не просто про набір інформації, що оточує людину і складає середовище її розвитку. *Благом* є особливий вид знання – знання духовне, яке має характер етичного знання, тобто несе у собі сутність феноменів щастя, свободи, творчості, а, значить, розкриває людині сенс її людського буття. Інтеріоризація даного знання в досвід людини і формує чесноти – діяльність, що творить благо в світ. Так, в бесіді з Евтидемом Сократ визначає добре як таке, що відповідає певній меті. Філософ зазначає, те, що є корисним для однієї людини, може стати шкідливим для іншої: «корисне є благо для того, кому воно корисно». Таким чином, відносини людини доброчесні тоді, коли спрямовані на благо мету в уявленні людини (суспільства), а річ хороша, коли придатна своєму призначенню. Людина не продукує благо, вона лише приймає його таким, розумно перебуваючи в етичних координатах суспільства.

Іншими словами, *благо* (грецьк. αγαθόν – добро) складає буттєву основу життя, що має трансцендентний характер знання суцього, реального – істини, закону, що відкриває суть людського призначення, вдосконалює і перетворює її особистість. Істина, «живе знання» (О. Хомяков, Г. Шпет, С. Франк), «цілісне знання» (В. Соловйов), виступає смисловою підставою буття. Так, наприклад, в теорії «живого знання» О. Хомякова йдеться про знання, що набувається людиною лише за умови її духовного «виходу» за себе, коли вона може відчутти сакральну єдність з природою, з іншими людьми – з усім творінням. Цей феномен розглядається філософом в руслі християнської віри. Світ і людина – творіння Божественної любові, отже, і «вийти за себе», досягти духовного єднання зі світом, людина може тільки на основі сили щирої любові. Тому в процесі пізнання потрібно керуватися заповіддю «люби ближнього свого». Тільки це, вважає філософ, може дати можливість нашій свідомості «проникати всередину речей», безпосередньо пізнавати «річ у собі» в її живому безперервному існуванні. Адже «живе знання» так відрізняється від знання абстрактного, як дійсне відчуття світла зрячим, відрізняється від знання законів світла сліпонародженням.

На основі вчення про живе знання О. Хомяков створює *теорію соборності*, згідно якої, людина є обмеженою істотою, що нездатна пізнати істину у всій її повноті і нескінченності. Ця істина явлена лише Богу, який дав знати про неї людині через Ісуса Христа, який несе в собі «всю повноту божественної правдивості», допомагає людині усвідомити її гріховність і дає надію на можливість єднання з Богом. Це об'єднання має бути не формальним, не фізичним чи соціальним і, тим більше, не на основі примусу, а тільки духовним, тільки на основі любові. Філософ зазначає, що у справах віри вимушена єдність є брехня, а вимушений послух є смерть. Основний принцип Церкви як живого духовного організму Хомяков бачив не в покорі державній владі, а в *соборності*, тобто вільному духовному об'єднанні

¹ Ця «душа», що, як зазначається у давніх текстах, знаходиться у крові людини, і є її життєвою силою, яка проявляється у вигляді наших пристрастей і фізичних бажань. Оскільки саме кров на фізичному рівні відповідає за живлення клітин організму, їх очищення, і через гормональну систему розподіляє по всьому організму сигнали, що породжуються бажаннями людини. Тому часто «*нефеш*» тлумачиться ще й у значенні пристрастного бажання [див., наприклад: Втор. 23:24; Пс. 104: 22; Єр. 34:16; Притч. 23: 2; Екл. 6: 7] і іноді перекладається словом «*алетит*» [див., наприклад: Притч. 23: 2; Екл. 6: 7]. Також походження поняття «*нефеш*» пов'язують зі словом «*нафаш*» (נפש), яке у перекладі з івриту означає «*перебувати в спокої*» (у значенні останньої стадії творіння).

² У Новому Заповіті грецькими аналогами зазначеним давньоєврейським поняттям *руах*, *нефеш* і *гуф* (тіло) постають слова «*пневма*», «*психе*» і «*сому*».

всіх членів Церкви «в справі спільного розуміння правди і спільного відшукування шляху до єдності, заснованого на любові до Бога».

Про істину як «живознання», «знання-життя» говорить С. Франк. Філософ зазначає, що це «цілісне знання, одночасно теоретичне і практичне, яке є завданням філософії» [3, с. 80] – основа метафізики всеєдності. «Живе знання» проявляє себе як «найвищий ступінь інтуїції», повне злиття суб'єкта та об'єкта, знання і буття. Це саме буття, яке знає саме себе. Етико-антропологічний аспект категорії «живе знання» відкривається в форматі людських відносин. Оскільки «справжня таємниця людської істоти відкривається лише при установці на любов і довіру», тільки завдяки якій ми і «досягаємо живого знання незбагненої реальності, що створює сутність особистості» [4, с. 308]. Любов і живе знання безпосередньо взаємопов'язані в найвищій точці – набутті «істинної любові» [5, с. 77]. В живому знанні людина відкриває для себе реальність як «свою власну внутрішню значущість, що осмислює наше життя» [4, с. 198]. Так проблема живого знання трансформується в проблематику сенсу людського життя.

«Ціле знання» в філософії В. Соловйова виступає як повернення до першооснови (архї). Це глибинний досвід переживання сакрального (істинно сущого), абсолютний центр, що поєднує в одне ціле всі рівні і сфери пізнання, і надає чуттєвому досвіду та мисленню буттєвої достовірності. «Ціле знання» – це одночасно акт існування і акт виявлення тим, хто пізнає, себе, що виражається в вірі в справжність (чого-небудь). Це, за словами філософа, безумовне існування, яке не може бути дійсно дано мені ні в моїх відчуттях, ні в моїх думках, яке не може бути предметом ні емпіричного, ні раціонального пізнання і яким, однак, це пізнання обумовлюється, становить, очевидно, предмет деякого особливого, третього роду пізнання, який правильніше може бути названо вірою [2].

На думку філософа, цілісне знання було притаманне людству з самого початку, а в міру розвитку історії – втрачене, коли відбулося перетворення мислення в автономну сферу буття, яка хоча і залишається в язичницьку епоху ще повністю сакральною, зберігаючи зв'язок з вищим початком, проте з настанням християнства розпадається на теологію (сакральні науки) і філософію (профані науки). Філософія, в свою чергу, дробиться на раціоналістичне і емпіричне знання. Трансформація останнього в самодостатню форму реальності (під ім'ям позитивізму) завершує процес десакралізації, профанізації свідомості (людського буття), диференціації сакрального знання-життя. У цьому сенсі раціональне начало є найнижчою формою буття, оскільки найбільш віддалене від першоєдності.

У роботі «Філософські початки цільного знання» В. Соловйов характеризує цілісне знання як синтез наукового, філософського і теологічного, зазначаючи, що людина, перш за все, прагне знати якомога

більше з того, що її оточує; потім вона бачить, що матеріальне пізнання саме по собі не відкриває істини, або, точніше, що матеріальна істина сама по собі ще не є справжня, повна істина, що справжня істина повинна визначатися незалежною від зовнішньої реальності і від нашого розуму абсолютною першоосновою всього існуючого, що і становить предмет теології [2, с. 149-150]. В рамках духовної культури ці аспекти займають кожен своє особливе місце і взаємодоповнюють один одне. Кожна галузь феномена обмежує себе в рамках цілого, але у нового цілого з'являються нові (емерджентні) властивості, яких не було у існуючих раніше окремих частин. Цей принцип інтегрованої взаємодії забезпечує збереження цілісності. Соловйов зазначає, що ціле знання по визначенню своєму не може мати виключно теоретичного характеру: воно повинно відповідати всім потребам людського духу, має задовольняти у своїй сфері всім вищим прагненням людини. Знання ж істини є лише те, що відповідає волі блага і почуттю краси [2, с. 229].

Висновки. Відтворюючи ретроспекцію філософського дослідження проблеми духовного знання, й розкриваючи вплив і значення останнього в житті людини, зокрема сучасної, зазначимо, що жодне матеріалістичне знання, спрямоване на розвиток технологічного, економічного прогресу, не здатне вирішити екзистенційні проблеми сучасної людини. Жодні фізіологічні чи матеріальні потреби не здатні сповнити, зцілити її зранену, закам'янілу душу. Відновити той природний (у сенсі заданий) стан гармонії, здоров'я моєї душі й тіла, здатні лише ті знання, що задовольняють мої есенціальні потреби, прагнення душі, що несуть у собі цінності, розуміння самої суті людського життя, тобто є «живими, цілісними знаннями». Тому варто зазначити, що ще одне давнє значення поняття «нефеш» (душа) – це «світло, що прибране в посуд». Саме тому у давніх текстах відповідність людини духовним законам ототожнюється з поняттям «просвітлення». Світло це те джерело, що висвітлює світ навколо нас. Оточує нас стільки світла, скільки ми його віддаємо у світ. А це означає лише одне – чим більше людина відкривається «живим знанням», чим більше сповнюється ними, тим світліше та тепліше навколо неї стає оточуючим, тим продуктивніші стають її зв'язки з оточуючим світом. Тому завдання людини – прийняти у себе це Світло, дозволити йому перетворити себе.

1. Біблія в перекладі Івана Огієнка. К.: Українське Біблійне Товариство, 2018. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>

2. Соловьёв В. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль, 1988, Т. 1. 823 с.; 1989, Т. 2. 736 с.

3. Франк С. Введение в философию в сжатом изложении. СПб: АБРИС-КНИГА, 1993. 96 с.

4. Франк С. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии. М.: Правда, 1990. 607 с.

5. Франк С. Духовные основы общества. М.: Республика, 1992. 511 с. URL: <http://coollib.com/b/231472/read#t16>

6. Щедровицкий Д. Нефеш-терапия: библейская система исцеления. М.: Теревинф, 2012. 128 с. URL: http://shchedrovitskiy.ru/PDF/978-5-4212-0106-9_Nefesh-terapiya.pdf

References

1. Bible (2018). I. Ogienko, Trans. Kyiv: Ukrainian Bible Society. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> (in Ukrainian).

2. Solovyov V. (1988-1989). *Sochineniya: v 2 t.* [Compositions: in 2 Vol.]. Moscow: Thought, Vol. 1. 823 p.; Vol. 2. 736 p. (in Russian).

3. Frank S. (1922). *Vvedeniye v filosofiyu v szhatom izlozhenii* [Introduction to philosophy in summary]. St.P.: Academy. 96 p. (in Russian).

4. Frank S. (1990). *Nepostizhimoye. Ontologicheskoye vvedeniye v filosofiyu religii* [The Unknowable. Ontological introduction to the philosophy of religion]. Moscow: Pravda. 607 p. (in Russian).

5. Frank S. (1992). *Dukhovnyye osnovy obshchestva* [Spiritual foundations of society]. Moscow: Republic. 511 p. URL: <http://collib.com/b/231472/read#t16> (in Russian).

6. Schedrovitskiy D. (2012) *Nefesh-terapiya: biblejskaya sistema ischeleniya* [Nefesh-therapy: biblical system of healing]. Moscow: Terevinf. 128 с. URL: http://shchedrovitskiy.ru/PDF/978-5-4212-0106-9_Nefesh-terapiya.pdf (in Russian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.5>
УДК [171+316.7](477)

Надія Вандишева-Ребро

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра українознавства, культурології та історії науки,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0003-3059-341X
Email: nadvan.rebro@gmail.com

Марина Міщенко

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра українознавства, культурології та історії науки
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-8592-1009
Email: vykladach.ukr@gmail.com

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ВІД «СРОДНОСТІ» В ФІЛОСОФІЇ Г. С. СКОВОРОДИ ДО СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Анотація. В статті аналізується роль праці в житті сучасної людини крізь призму філософської концепції сродної праці Григорія Савича Сковороди. Причиною звернення до поглядів Сковороди є важливість дослідження феномену праці, що постає в ХХІ столітті сферою спільних інтересів економіки, культурології, філософії, соціології, психології. Сучасні реалії – міграційні процеси, які рухають велику кількість людей з континенту на континент, з держави в державу; нові технології, що починаючи ще з промислової революції заміщують людську робочу силу тощо. Державна соціальна політика скерована на забезпечення населення працею та на підтримку тих, хто є тимчасово непрацюючим чи повністю неідездатним. Виклик для українського суспільства є таким само, як і для світової спільноти, особливо враховуючи події в Україні з 2014 року. Українське суспільство має бути готовим до новацій щодо розуміння та сприйняття феномену праці у сучасних умовах. Також в статті актуалізуються питання співвідношення праці і щастя, добробуту індивідуального та соціального, шляхів самопізнання, потреби соціальної включеності людини. Досліджується працьовитість як головна якість соціально успішної людини в історії української культури, негативне відношення до ледарства та безгосподарності. Підкреслюється важливість історичних